

SZEMLE

Mivel a szemlerovatunkban ismertetett folyóiratok jobbára egyetlen magyarországi és határon túli magyar könyvtárban sem található meg, szeretnénk lapunk olvasóinak a jövőben lehetővé tenni, hogy —akár visszamenőleg is— elolvashassák azon cikkeket, amelyek lapszemlénkből érdeklődésüket felkeltették. Kérjük, ilyen irányú igényüket írásban jelezzék Társaságunk levelezési címén.

Ars Organi 50 (2002) március, június

A folyóirat tavaszi számát Bernhard Billeter cikke vezeti be, mely a GdO 2002. évi nyári luzerni találkozóját előkészítve *Közép-Svájc orgonatorténétét* tekinti röviden át. Svájc nyugati részén a kálvini reformáció a XVI. század első felében visszavetette az orgonakultúra fejlődését. Bár Bazelben már 1561-ben, Bernben pedig 1726-ban ismét használták az orgonát, Zwingli egykori zürichi templomában, a Großmünsterben csak 1876-ban szólalhatott meg újra a hangszer. Az orgonakíséret bevezetése azonban háttérbe szorította a négyszólamú gyülekezeti éneklést, mely ma már csak falusi közösségekben hallható. A katolikus hiten maradt Közép-Svájcban található a világ legrégebbi működő orgonája, melynek szekrénye és sípsora 1435-ből származik (Sion, Wallis kanton). A XVIII. századi orgonaépítő-családok közül a Bossard-, Carlen- és Walpendinasztiák, a XIX. század mesterei sorából Aloys Mooser (a Salzburgban, majd Egerben működő Ludwig Mooser nagybátyja), Friedrich Haas és Friedrich Goll említésre méltók. Nagyobb barokk hangszerrel (St. Urban, III/40; Rheinau, III/36) jelentős romantikus orgonák is többé-kevésbé eredeti állapotban fennmaradtak (Schaffhausen, Szt. János-templom; Zürich, Tonhalle), az utóbbiak annak ellenére, hogy neves francia orgonavirtuózok javaslatai nyomán a 80-as években lebontásuk is napirendre került. Mivel Svájcot elkerülte az I. világháború, gyökeret verhetett az elzászi orgonareform, mely később szinte észrevétlenül adta át a helyét a neobarokk orgonamozgalomnak.

Alexander Koschel írása *a weissenfelsi Szentháromság-templom orgonáját* mutatja be. Az 1673-ban elkészült műnek (II/30) már a kortársak is csodájára jártak, sőt 1677-ben nyomtatásban is megjelent a hangszer részletes leírása és szakszerű méltatása. Egyvonalas f-ig terjedő pedálja (és feltehetően a cikkben részletesen leírt temperálása) később J. S. Bachot F-dúr tokkátájának megírására ihlette. Az orgona építője, Christian Förner a ma is használatos szélmérő feltalálója volt. A viszontagságos múltú hangszer részleges restaurálására 1985-ben és 2000-ben került sor.

Heddo Heide Joseph-Ermend *Bonnal* (1880–1944) „*Media vita*” című orgonaszímfőniáját méltatja. Bonnal, francia orgonista, zeneszerző és pedagógus, Alexandre Guilmant (orgona) és Gabriel Fauré (zeneszerzés) tanítványa, élete utolsó éveiben C. Franck és Ch. Tournemire utódként a párizsi Ste. Clotilde-

templom orgonista tisztét is betöltötte. 1932-ben az „Amis de l'orgue” zene-szerzői pályázatára írta háromtételes művét, melynek a korabeli 12 fős zsűri egyhangúlag ítélte oda az első díjat. Az íráshoz Bonnal orgonaműveinek jegyzéke csatlakozik.

Ernst Zacharias írásában („*Die dynamische Orgel*”) egy olyan, átcsapó nyelvekkel ellátott sajátos orgonatípust ismertet, melynek hangerejét egy különleges, a sípba áramló szélmennyiséget szabályozni képes játszótraktúra segítségével a játékos befolyásolhatja.

Sixtus Lampl a *bajorországi Valley orgonamúzeumát* mutatja be. A szerző a Bajor Műemlékvédelmi Hivatal munkatársaként tapasztalhatta, hogy az egyházak orgonaszakértői milyen ellenségesek a barokk utáni korszakok hangszereivel szemben. Más megoldás hiányában 1983-ban saját költségén megvásárolta Bajorország utolsó nagy, elpusztításra ítélt romantikus orgonáját (Koulen 1914). A hangszernek raktárt keresve jelentős részben ugyancsak saját költségén hozta létre a múzeumot, ahol azóta több mint ötven lebontott teljes orgona talált új otthonra.

Hans-Wolfgang Theobald a *prágai Tyn-templom híres orgonájának* (J. H. Mundt, 1671–71, II/29) restaurálásáról számol be, melyet a bonni Klais-cég 2000-ben fejezett be. A hangszer az 1823-as átalakítást követő állapotában újították fel.

Christian Eickhoff a *liegnitzi* (Lengyelország) *Miasszonyunk-templom későromantikus hangszerének* (F. Weigle 1914, op. 487, II/46, membránládák) restaurálásáról tudósít. A munkálatokat lengyel orgonaépítők bevonásával a német Emil Hammer-cég végezte, és mások mellett A Sziléziai Orgonák Kutatásáért és Gondozásáért Egyesület finanszírozta.

A „*Régi és új orgonák*” sorozatból egy-egy 1883-ban ill. 1876-ban készült kisméretű romantikus orgona felújításáról, valamint egy francia szimfonikus stílusban készült háziorgona (2000) és egy barokk előképekkel rokon kisebb tempolmi hangszer (1999) felállításáról értesülhetünk.

A tudósítások között olvashatunk a mainzi székhelyű *European Organ Society* (EOS, elnök: Daniel Roth) *megalakulásáról*, melynek keretében egy Marcel Dupré halálának 30. évfordulója alkalmából megrendezett szimpózium szolgált. A recenziók sorából Jon Laukvik előző szemlénkben már említett, romantikus orgonaművek interpretációjával foglalkozó könyvének és Albert Clement: *Der Dritte Teil der Clavierübung von Johann Sebastian Bach; Musik, Text, Theologie* című (ISBN 90–805164–1–4), tudományos igényű megírt művének méltatása érdemel megkülönböztetett figyelmet. Új szakkönyvek adatainak ismertetései között bukkanhatunk rá egy pozsonyi orgonák leírását tartalmazó kiadványra (Marian Alois Mayer – Stanislav Šurin: *Orgeln in Bratislava, Dispositionen und technische Übersicht*. Bratislava 2000, 68 o; ISBN 80–968507–0–9, drótposta: musicforum@nextra.sk).

A nyári lapszám élén Jan Janca és Hermann Fischer cikke áll, mely a *königsbergi dóm egykori orgonájának történetét* eleveníti fel. A II. világháború angol légitámadásaiban a templommal együtt elpusztult hangszer eredetileg 1719–21-ben készült a XVI. század végén felállított korábbi orgona részeinek felhasználásával. A hárommanuális, 62 (!) regiszteres hangszer különlegessége volt az a karzatmellvéd mögött álló két pozitív, melyben a 20 regiszteres pedálmű kisebb, többek között szolisztikus változatai kaptak helyet. A homlokzatot — a barokk „látszatoművészet” kedvelt orgonás kellékeiként — mozgatható kezű doboló és harangozó angyalszobrok, valamint egy sas ugyancsak mozgatható szárnyú figurája díszítette, a mellékregiszterek között madárdal és cimbelstern is szerepelt.

K. Eberhard Oehler az esslingeni evangélikus Stadtkirche számára *1840-ben megrendelt*, de el nem készített *50 regiszteres Walcker-orgona* diszpozícióját és építési szerződését közli.

Felix Friedrich a *XIX–XX. századi orgonás zenekari repertoár előadásával* kapcsolatos problémákat és megoldásukra tett javaslatait összegzi, felsorolva többek között a karmester igényei, a játszóasztal kedvezőtlen elhelyezése, az orgona és a zenekar alapvetően különböző hangzása, valamint a kottaanyag kidolgozatlansága okozta nehézségeket. A szerző megjegyzi, hogy e művek előadásához elsősorban utóromantikus orgonák alkalmasak. Hasznosnak tartja, ha a karmester még az összpróba előtt meghallgatja és szükség esetén ki is igazítja az orgonista által javasolt hangszíneket.

Felix Mendelssohn-Bartholdy útinaplójának részleteiből a komponista 1830–31-es svájci tartózkodásának orgonás élményeit ismerhetjük meg. Mendelssohn többek között leírja az engelbergi kolostor egyik zenekaros miséjét, amelyen az orgonista tisztét ő töltötte be.

Tobias Götting *Maurice Duruflé* (1902–1986) francia orgonista és zeneszerző *születésének centenáriumán* a művész életútját eleveníti fel. Duruflé egész életét meghatározó zenei élményeit saját vallomása szerint 10 és 16 éves kora között a roueni katedrális kórusiskolájának tagjaként szerezte. „Az első vasárnaptól kezdve [...] teljesen elbűvölt a nagymisék és a vesperások szertartása. E katedrális rendkívüli méretei, a mintegy ötven szeminarista jelenléte, akik minden istentiszteleten gregoriánt énekeltek az énekkar motettáival váltakozva, a kánokok méltóságáteljes bevonulása [...], a mise menetének e nagyszerűsége maradandóan hatottak rám. [...] Az ünnepeket boldog türelmetlenséggel vártam. Végül elkezdődött az érseki nagymise, melyben a nagyorgona fontos szerepet kapott. [...] semmi sem volt nagyszerűbb, mint amikor a *Christus vincit*-et a szköla és a kórus váltakozva énekelte, amire a nagyorgona versettőkkel válaszolt. Eközben az érsek, pásztorbotját tartva, egy aranyozott trónuson ült az oltár előtt [...], körülvéve a teljes káptalannal. Itt, e zenei és liturgiai gazdagság nagyszerű kínálata közepette kaptam orgonista hivatásomat.”

Marcus Strümpe *Josef Gabriel Rheinberger* (1839–1901) orgonaműveiből készült 11 újabb lézerlemez-felvételről közöl recenziót. A megszólaló orgonák

1868 és 1951 között épültek, jelentős részük a német utóromantika stílusában készült, restaurált hangszer.

A svájci Roche-ban (Waadt/Vaud kanton) található orgonamúzeum az ágostonos kanonokok által 1177-ben létesített egykori zarándokház épületében kapott helyet. Az intézmény létrehozására és üzemeltetésére magánszemélyek adományaiból, vállalkozások és önkormányzatok befizetéseiből jó két évtized alatt eddig három és fél millió svájci frankot költöttek. A rövid múzeumi ismertető bemutat néhány kiállított tárgyat is, melyek között zenélő órák is találhatók. (Honlap: www.regart.ch/orgue)

Bernhard Hörler a beinwili (Aargau kanton) búcsújárótemplom *Goll-orgonájának* (1882–83, II/15; 1924, II/23) és a Goll-cégnek, a svájci utóromantikus orgonaépítészet legjelentősebb műhelyének történetét ismerteti. Az 1974-ben, neobarokk modorban átalakított hangszert 2001-ben 1924-es, az elzászi orgonareform hatását mutató diszpozícióval újították fel. Hogy az eredeti hangzást minél hívebben meg lehessen őrizni, a kivitelező Armin Hauser a régi kúp- és táskaladákat felújítva visszaépítette a hangszerbe, melyeket azonban új mechanikus (!) játszó- és regisztertraktúra működtet.

Új, francia romantikus stílusú orgona építéséről tudósít Thomas Rothfuss (Bozen, Maria in der Au-templom, Johannes Führer/Minden, 2001, II+p/27), Wolfgang Baumgratz pedig a brémai dóm új szentélyorgonáját (a templom jelenlegi ötödik orgonáját) mutatja be (Kristian Wegscheider/Drezda, 2002, I+p/10 [9]). A továbbiakban a német romantika és utóromatika stílusában épült felújított (Macussen 1871, II/15 [10]; Ladegast 1876, III/43; Voit 1906, III/40) illetve néhány sípsor kivételével teljesen új (Mönch 2001, III/41) orgonákról olvashatunk.

A tudósításokból mások mellett megtudhatjuk, hogy az USA-ban az elmúlt évtizedek liturgiai és egyházzenei hanyatlása után az egyházi orgonakultúra reneszánsza látszik kibontakozni. — Dr. Angster Judit, a stuttgarti Fraunhofer-Institut für Bauphysik munkatársa annak az európai kutatási programnak az eredményeiről számol be, melyet 12 orgonaépítő cég (köztük a Pécsi Orgonaépítő Manufaktúra Kft.) és három kutatóintézet az orgona szélellátásának javítását szolgáló új módszerek kifejlesztésére indított el.

A lap szemlerovatában tárgyalt új könyvek között található az avenches-i (Svájc) múzeumban őrzött római kori bronz maradványokból a közelmúltban rekonstruált orgona leírását, valamint a rheinai kolostortemplom XVIII. századi orgonájának restaurálási beszámolóját, mely utóbbit a recenzens Friedrich W. Riedel minden orgonarestaurátornak és szakértőnek mintául ajánl.